

DET KRITISKE BLIK

**Nykritik ~ selvkritik, kunstkritik,
kulturkritik ~ politisk kritik ~ kri-
tik af den kritiske kritik ~ negativ
kritik ~ den nødvendige kritik**

**En antologi redigeret af Nils Bredsdorff og
Niels Finn Christiansen**

I anledning af dr. phil. Morten Things 60 årsdag

TIDERNE SKIFTER

DET KRITISKE BLIK

© 2005 Tiderne Skifter/ forfatterne

Forlagsredaktion: Claus Clausen

Sats & design: Anne Houe

Forsidebillede: Jørgen Nash: *Kys mig*, 1998

Tryk: Nørhaven Book

ISBN 87-7973162-7

INDHOLD

Nils Bredsdorff og Niels Finn Christiansen: *Det kritiske blik* 7

Morten Thing: *Prolog* 11

Bevægelser

Bente Hansen: *Andslivet på fælleden* 14

Lars Jakob Muschinsky: *At finde hjem til det fremmede* 23

Jette Lundbo Levy: *Siden hen – hus og hjem* 35

Anette Dina Sørensen: *36 år med legal billedpornografi* 51

Tania Ørum: *De eksperimenterende tressere* 62

Tilbageblikke

Pil Dahlerup: *Arven efter Brandes* 76

Jørgen Bonde Jensen: *Villy Sørensen og kulturradikalismen* 111

Thomas Bredsdorff: *Socialdemokratisk kritik af oplysningen* 127

Videnskaber

Birgitte Possing: *Biografien* 143

Frans Gregersen: *Sprogets magt og videnskaben om den* 164

Bente Rosenbeck: *Velfærdsstatsforskning og køn* 184

Lars K. Christensen: *Om kulturkritik og museer* 205

Knud Knudsen: *Arbejderhistorien* 222

Socialismer

Nils Bredsdorff: *Marx og poesien* 243

Lars Björlin: *Kritik af kommunismen* 265

Tiderne Skifter Forlag · Læderstræde 5, 1 sal

Dk 1201 København K · Tlf.: 33 18 63 90 · Fax 18 63 91

Email: tiderneskitter@tiderneskitter.dk · www.tiderneskitter.dk

Stanford et ord jeg ikke har hørt før på hverken engelsk eller dansk, og som jeg derfor vil lade stå som han brugte det. Vær på vagt, sagde Richard Rorty med et skævt smil, over for den akademiske tilbøjelighed til *overphilosophication*.

Egentlig en fin gammel socialdemokratisk tanke.

~

- 1 A.O. Hirschman, *The Rhetoric of Reaction, Perversity, Futility, Jeopardy*, (Harvard University Press) Cambridge Mass., 1991.
- 2 Fx i Søren Krarup, *Dansen om menneskerettighederne*, (Gyldendal), 2000.
- 3 I *Oplysningen – alt hvad De behøver at vide for at bluffe Dem gennem en middagskonversation* (Gyldendal) 2004, har jeg oversat Habermas' tale s. 122-27. – I samme bog har jeg optrykt et uddrag af Horkheimers og Adornos *Oplysningens dialektik* (oversat af Per Øhrgaard), som illustrerer de ovennævnte pointer.
- 4 Robert Darnton, *George Washington's False Teeth* (Norton) New York, 2003.
- 5 Robert Wokler, 'Multikulturalisme og etnisk udrensning i oplysningstiden' er udgivet på dansk i min foran nævnte bog *Oplysningen*, s. 128-139.
- 6 Richard Rorty, 'The Continuity Between the Enlightenment and 'Post-modernism'', i: *What's Left of the Enlightenment? A Postmodern Question*, red. af Keith Michael Baker & Peter Hanns Reill, (Stanford University Press), Stanford, 2001, s. 19-37.
- 7 Anf. artikel s. 20.
- 8 Anf. artikel s. 20f.
- 9 Anf. artikel s. 19.
- 10 Anf. artikel s. 23.
- 11 Richard Rorty, *Achieving our Country. Leftist Thought in Twentieth Century America. The William E. Massey Sr. Lectures in the History of American Civilization* (Harvard University Press), Cambridge Mass., 1998.
- 12 Anf. værk s. 30f.
- 13 Anf. værk s. 67.
- 14 Anf. værk s. 67f.
- 15 Anf. værk s. 52.

GENREN MED DE MANGE LIV

Et kritisk blik på biografien

Af Birgitte Possing

"Man has not one and the same life. He has many lives, placed end to end, and that is the cause of his misery." Chateaubriand¹

Den biografiske refleksion

Vi taler om biografien som en genre med en lang tradition. Alligevel er det en genre, der er svær at få hold på. En genre, der som et stykke sæbe smutter ud mellem fingrene, når man griber om den. Findes den da? Hvordan taler vi om den og hvordan begriber vi den? Vi ved, at biografier er bedst, når de er komplekse, flerstemmige og livfulde, mens de er værst, når de er kedelige, forherligende eller enøjede. Selve navnet *bios graphein*, livsbeskrivelse, signalerer at biografien er en fortælling, der giver liv til historien.² Som undertegnede tidligere har påpeget, udfoldes den på mange måder:

"In terms of genre, historical biography verges on autobiography, literary biography, the traditional tale, and the biographical novel. In specialist professional terms, the historical biography verges on psychology, sociology, anthropology, history, and literature. In terms of subject, the historical biography is open to everyone and anyone, statesmen and farmers, generals and artists, philosophers and scientists, heroes and villains, women and men. As regards time-scale, historical biography has existed since the first century AD and up to the threshold of the second millenium."³

Den historiske biografi er en ældgammel og åben genre, der ligger tæt op ad andre genrer. I dag lægger vi også dét i ordet, at biografien er en livsfortolkning, der tjener andre formål end at beskrive et liv, fordi livet og værkerne skrives ind i en historie, der allerede er der i en vis udstrækning, og som vi har trang til at udfolde eller revurdere. "Biografien er i den forstand en katalysator eller hjælpegenre, som gennem sit særlige præg hjælper pointer til verden, som måske ellers kunne være svære at skrive frem".⁴ Katalysator eller en genre for sig selv?

Biografien har en lang forhistorie tilbage til antikken, hvor den var et spejl for storslåede menneskelige egenskaber eller det modsatte. I middelalderen rendyrkedes denne form til hagiografien, heltedyrkelsen, og først i begyndelsen af renæssancen og under oplysningstiden begyndte biografien som genre at tjene andre formål end didaktiske. Man begyndte at udfolde og beskrive den enkelte personlighed på mere eller mindre empirisk grundlag i en form, der under romantikken og det moderne gennembrud lagde sig op ad den klassiske dannelsesroman. I moderne og postmoderne tid er biografien blevet en central genre for litterater, historikere og andet humanistisk godtfolk, fordi den giver plads for åben refleksion over multiple stemmer og sære modsætninger i historien. I 1989 påpegede den italienske historiker Giovanni Levi, at dette var, hvad der var på spil med "den tvetydige biografi": "Nous vivons aujourd'hui une phase intermédiaire: plus que jamais, la biographie se trouve au cœur des préoccupations des historiens, mais elle accuse clairement ses ambiguïtés".⁵ Det var samme år som den franske historiker Jacques le Goff udgav en slags vejledning i, hvordan man kunne skrive en "nutidig" biografi, hvorigennem det blev muligt "de jeter un premier regard sur l'accablante complexité des choses", som store historiske personligheder havde stået over for.⁶ Goff havde det problem, at han i sit opgør med strukturhistoriens forsimpning af historien præsenterede en så snæver biografi-forståelse,

at biografien kun kunne anses for relevant, for så vidt den omfattede mennesker, hvis gerninger havde haft konsekvenser for væsentlige, offentlige strukturer, forløb eller begivenheder. Hermed udelukkede f.eks. de fleste kvinder, glemte forfattere og misforståede genier og hermed forholdt han sig ikke til den veludviklede anglosaksiske tradition, hvor biografien i et par århundreder havde været en selvfølgelig og frodig fortolkningsform blandt intellektuelle skribenter og humanistiske forskere.

I Danmark forsvarede den danske historiker Niels Thomsen den samme position som Goff, men han blev udfordret og fik kam til sit hår af mange historikere og litterater under 1990'ernes heftige debat om biografien. At biografien således har udgjort en afgørende forskningsfront "som historieskrivningens humanistiske grundgenre" er der ikke noget nyt i, jf. de danske og svenske udgivelser herom fra det seneste årti.⁷ Der skrives og læses biografier i et stadig overvældende antal, og bioografer har ofte deres faglige rødder i mere end ét fag, som f.eks. historie, litteratur, teologi eller antropologi. Derfor taler jeg i det følgende for klarhedens skyld om den forskningsbaserede *humanistiske* biografi og ikke om journalistiske eller fiktive biografier. Allerede for 250 år siden skrev Samuel Johnson, bioografen, der selv blev bioograferet, om bioografiens fascination: "No species of writing seems more worthy of cultivation than biography, since none can be more delightful or more useful, none can more certainly enchain the heart by irresistible interest, or more widely diffuse instruction to every diversity of condition".⁸ Biografien fængsler i sin uimodståelighed af liv, men giver kun diffus vejledning i, hvordan den skal gribes an, fordi livets betingelser er brogede og kan ændre sig radikalt gennem et livsforløb. Det har bioografer vidst, siden man i renæssancen så de første spirer til en biografi, der søgte at rumme en udfoldet personlighed. Denne type biografi udviklede sig fra oplysningstiden gennem det 19. århundredes optagethed af det borgerlige menneskes romantisk-evolutio-

nære udviklingshistorie. I begyndelsen af det 20. århundrede blev den moderne, "afslørende" eller afmytologiserende livshistorie introduceret af Bloomsbury-gruppen med Lytton Strachey's *Eminent Victorians* (1918) som den første.

Det biografisk nye i dag er dog hverken biografiens diversitet eller dens overflødigshorn af publikationer. Det nye er biografernes komplekse leg med, refleksion over og forskning i genren. Fornyelsen er udsprunget af det paradigmeskifte fra modernisme til postmodernisme, der successivt tog form i efterkrigstiden. Her blev selvbiografien og biografien een af de vigtigste slagmarker, hvor striden mellem det gamle og det nye udkæmpedes. Der blev hentet inspiration fra avanceret litteratur som Proust's, Joyce's og andres værker og fra de kritiske spørgsmål om, *hvordan* og *ikke hvorvidt* historien skabes af mennesker, kendte såvel som glemte. I avanceret biografisk forskning spørges der i dag ikke om, hvordan det enkelte liv aflæses i eller bag værket. Modernistiske begreber som identitet, sandhed og udvikling er blevet anfægtet og sat i bevægelse, og hvor man tidligere søgte svar på spørgsmålet om mennesket bag myten eller søgte at rekonstruere en historisk personligheds liv og værk i en søgen efter 'sandheden' om denne persons 'identitet', spørges der nu om, hvordan det enkelte menneske konstruerer sine erfaringer eller bliver konstrueret gennem andres fortællinger og gennem andre spor end deres egne. Hvor man f.eks. inden for den litteraturvidenskabelige nykritik havde fundet, at det var digtet frem for det liv, der skabte det, som påkaldte sig interesse, søgte man nu – ikke efter personen, men "efter de tekststrukturer som konstruerer – eller mislyckas med at konstruere – det jag som är berättelsens", som den svenske litteraturprofessor Lisbeth Larsson har formuleret det i sit værk om biografi og selvbiografi *Sanning och Konsekvens* fra 2001.⁹ Med den forskningsbaserede biografis frodige eksperimenteren og blomstring i de historiske, literære, æstetiske, teologiske og sociologiske fag finder vi et begrund-

det ønske om, ikke bare at inddrage passioner, irrationalitet og menneskelige idiosynkrasier i afkodningen af enkelte menneskers livsværk, men også om at forstå sandhed, identitet og erindring som historisk bundne konstruktioner snarere end som begreber med en essentiel kerne.

Biografien er i dag mere end nogensinde både en narrativ og en analytisk genre. Den er ikke et enten-eller:

"Under de seneste decennierna har den biografiska forskningen såväl som forskning om självbiografier blivit en del av den omfattande kritiken av de så kallade Stora berättelserna om Människan, Historien, Individen och Sanningen. Den gemensamma kritiken av dessa begrepp, upplösningen av dem och den nya definition av dem som språkliga historiskt bundna konstruktioner har emellertid tjänat två i princip helt modsatta syften. Å den ene sidan ett dekonstruktivt, där begreppen tömts och upplösts. Å den andra ett som snarast måste beskrivas som rekonstruktivt, där begreppens mångfaldiga innebörder demonstreras gentemot den tidigare förmenta enhetligheten, och där man med de biografiska texternas hjälp visat att det finns andra berättelser, andra individer och andra sanningar än dem som tidigare auktoriserats.¹⁰

Der udtrykkes fortsat et intellektuelt behov for åben refleksion over billeder på levende menneskers søgen efter et orienteringspunkt i livet – som et behov for at læse et andet menneskes liv som en slags "*Owner's Manual*".¹¹ Men interessen går nu videre til et behov for at se biografens lange og komplekse proces for autorisation af legitimiteten i den/de biografere des fortællinger. Ikke som en forfatters søgen efter at legitimere sine hovedpersoners handlinger eller værker, men som en biografis orienteringsinstrument i komplekse tidsfortolkninger: "The object of study for the new biographers is not just the construction of identities but also and inevitably, the contested nature of inventing selves".¹²

Den biografiske refleksion har givet biografien en mytisk tiltræk-

ningskraft under behovet for at fortolke et andet menneskes mange ansigter og udtryk i tider, der hele tiden ændrer sig. Den biografiske fascination fanger også forskere og får dem til at fostre et utal af biografier. Men publikationsmængden er herhjemme *ikke* fulgt op af den metodisk-teoretiske refleksion, der ellers følger i slipstrømmen på nye videnskabelige strømninger – en refleksion som til en vis grad har udspillet sig internationalt. Hvorfor ikke i Danmark?

Den "glemte" genre

Hvorfor er biografien blevet glemt som disciplin i det danske akademia? Hvordan er dette gået til, når vi ved, at enhver skandinavisk, humanistisk intellektuel med respekt for sig selv på et eller andet tidspunkt må skrive en biografi af en større personlighed, som den danske historiograf Bernard Eric Jensen har formuleret det? Hvordan kan denne disciplinære usynliggørelse fortsætte i lyset af, at flere danske forskere de seneste par decennier har opnået de højeste akademiske grader på afhandlinger i netop denne genre? Det har f.eks. Christopher Jacob Ries i 2003 med *Retten, Magten og Æren. Lauge Koch Sagen. En strid Om Grønlands geologiske udfordring* (2003), Niels Finn Christiansen i 1999 med de to bøger *Den politiske ordfører Hartvig Frisch 1935-1940* (1999) og *Mennesket og politikeren Hartvig Frisch* (1993), Susanne Malchau med *Kærlighed er Tjeneste. Søster Benedicte Ramsing. En Biografi* (1998), Thomas Söderkvist med *Hvilken Kamp for at undslippe* om immunologen Niels Kaj Jerne (1998), Bo Lidegaard med *I Kongens Navn: Henrik Kaufmann i dansk diplomati 1919-1958* (1997), Wilhelm Christmas Møller med *Christmas Møller og Det Konservative Folkeparti*, 1-2, (1993), og undertegnede med *Viljens Styrke. Natalie Zahle – En Biografi om Køn, Dannelse og Magtfuldkommenhed*, 1-2 (1992) som den første efter at "dødsklokkerne" havde klemmet over

biografien i det danske strukturhistoriske og historiekritiske miljø i slutningen af 1970'erne.¹³

Det var karakteristisk, at litteraten og historikeren Hanne Engbergs biografi *Historien om Christen Kold* (1985) i firserne blev afvist som disputats af et akademia, der ikke var modent til genren før i begyndelsen af halvfemserne. Prestigefeltet havde svært ved at flytte sig, og det *har det stadigvæk*, selv om genren nu har fostret disputater: Biografien og biografisk forskning har uomgængelig lavstatus blandt danske historikere og universitetsintellektuelle; tendensen er en vis nedladdenhed, som signalerer, at biografi ikke er eller kan være rigtig videnskab. Visse biografer slår selv syv kors for sig og undskylder, at biografien "fandt dem", da de i øvrigt var i gang med noget andet; men så kom de lige til at skrive en biografi.¹⁴ Med henvisning til biografens fortællende karakter hævder visse historikere stadig, at biografien – tilsyneladende til forskel fra andre videnskabelige genrer – ikke kan have et distinkt forhold til fakta, senest i den offentlige debat om akribien i Joakim Garffs biografi af Søren Kierkegaard *SAK*. Dette afvises og perspektiveres i en fin fortolkning af denne debat, skrevet af den svenske historieprofessor Christina Carlsson Wetterberg i *Att Utmana Vetandets Gränser* (2004):¹⁵ Den påståede modsætning mellem fakta og fortælling er uholdbar, idet breve, dagbøger og selvbiografier åbner for fortolkning og diskussion af, hvordan sandhedsværdier autoriseres. En sådan indsigt distancerer den gængse position blandt "avancerede universitetslitterater", refereret af litteraten John Chr. Jørgensen, nemlig at biografien skulle være "en, bevares charmerende, men lidt gammeldags og klodset bilmodel".¹⁶

Det mærkelige er ikke at biografien er genstand for intellektuel drøftelse. Det sære er polariseringen hos visse intellektuelle antibiografer, som sætter originalitet, stilistisk elegance og fortælletekniske eksperimenter i modsætning til en grundig empiri og dokumentation. Som om moderne biografer med rødder i forskningsmiljøer

enten var arkivrotter eller stilister. Denne falske modsætning hviler på en forestilling om, at historien og dens aktører er noget, hvorom der findes objektive sandheder.¹⁷ Men objektivitet sættes der spørgsmålstegn ved i al videnskab i dag. I andre genrer anerkendes det, at estimerede forskere kan skrive både fængslende og lettilgængeligt uden dermed at afskaffe kildebelæg og historisk dokumentation, og tilmed blive prisbelønnet for det. Et godt eksempel er arkæologen Jørgen Jensen med den store 4-bindshistorie om Danmarks Oldtid. Oplagte danske biografieksempler fra det seneste årti udover de allerede nævnte er litteraten Jens Andersens biografier af *Thit Jensen* (1990), *Tom Kristensen* (1993), *Tove Ditlevsen* (1997) og *H.C. Andersen* (2004), historikeren og litteraten Hanne Engberg biografier af *Maria og Orla Lehmann* (1991) og *Margrethe Vullum* (1994), teologen og musikhistorikeren Jørgen I. Jensens af *Carl Nielsen* (1991), historikeren og diplomaten Bo Lidegaards biografi af *Jens Otto Krag* (2001), litteraten Kjeld Zeruneiths biografi af *Sophus Claussen* (1992), litteraten og historikeren Morten Thomsen biografi af *Hans Kirk* (1997). Samtlige disse meget forskellige biografier er både forskningsbaserede, litterært anerkendte eller ligefrem prisbelønnede.

Hvis avancerede universitetsintellektuelle i Danmark da stadig har den opfattelse, at verden må deles op i dikotome modsætninger mellem f.eks. arkivrotten og stilisten, mellem forskeren og biografen eller mellem dokumentation og syntese, må de have overset dét akademiske feltslag, der i flere årtier har været udkæmpet om netop biografien på den internationale scene – og med ganske få undtagelser på den danske. Mere end nogen anden har biografen Leon Edel i en række bøger og essays argumenteret for en professionalisering af genren som en "science of man".¹⁸ I dette feltslag har biografens typologier, narrative metoder, etiske omstændigheder og de dynamiske relationer mellem biograf og biograferet, mellem fortælling og analyse, mellem historiske processer og individet

samt hele den biografiske fortælle teknik været til intens undersøgelse og debat. Debatten har senest drejet sig om at undersøge, hvordan biografiske fortællinger har set ud, hvordan de er anvendt, hvilke former de har antaget, og hvordan de er blevet læst. Det har helt enkelt drejet sig om at spørge: Hvornår kan hvem fortælle hvad om et liv, på hvilken måde bliver det fortalt, og på hvilken måde bliver det troet – og af hvem?¹⁹

Den (ulidelige) antibiografiske lethed

Trods mange biografiske udgivelser er den type spørgsmål som sagt ikke blevet en almindelig del af refleksionen i det danske akademisk. Indsigten i den biografiske historiografi kan ligge på et meget lille sted. For at gøre det hele værre bliver ny forskning i genren henkastet eller slet behandlet. Det gav oppositionen til et ph.d.-forsvar i december 2004 på Københavns Universitet et nyligt eksempel på:

Cand.mag. Signe Lindskov Hansen forsvarede sin omfattende ph.d.-afhandling *Den Glemte Genre. Læsninger af danske forsker- og lærdomsbiografier fra 1750 til i dag*. Med selve titlen på afhandlingen satte hun den akademiske marginalisering af biografigenren i Danmark under lup. Dette kunne have været et gennembrud for biografien som akademisk disciplin – den glemte genre skulle bringes til ære og værdighed. Men sådan kom det ikke til at gå. Ikke på grund af afhandlingen, men på grund af den forunderligt svage opposition, der ikke satte afhandlingen ind i en større forskningshistorisk kontekst. Doktoranden lagde ellers ud med et fint resumé af sine resultater. Hun definerede forskerbiografien som en skriftlig fremstilling af en lærd persons liv og værk og understregede, at hun betragtede "*forløbet af livet fra vugge til grav som konstituerende faktor for biografien*". Denne bisætning fik de få tilstedeværende biografer til forbavset at rette sig i stolen, men foranledigede efterfølgende ingen forberedt opposition til yderligere debat. Signe

Lindskov havde gennemgået mere end 2000 udgivelser fra 1750 til i dag, identificeret omkring 25.000 kortere, skrevne portrætter og kunne konkludere, at den danske forsker- og lærdomsbiografi på trods af dette overvældende store antal publikationer af slagsen havde befundet sig i én af forskningens blinde vinkler. Her var oven i købet kun tale om udgivne biografier på eet felt, nemlig det natur- og lægevidenskabelige hovedområde.²⁰

Selv om Signe Lindskov Hansen altså havde valgt at begrænse sit felt nationalt til det danske rigsfællesskab og fagligt til det naturvidenskabelige område, havde hun fornuftigvis og for overblikkets skyld delt feltet op i tre undergenrer: 1) de leksikalske (f.eks. *Dansk Biografisk Leksikon*, *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*, 2) de korte (f.eks. tidsskriftsnekrologer) og 3) de lange i bogform. Hun kunne konstatere, at den heroiserende biografi af den mandlige forsker havde domineret inden for alle undergenrer i hele perioden.

Konstateringen af denne kønsskævhed var også en invitation til debat, som oppositionen helt overså til trods for, at den svarer til det resultat, som også er påvist på biografier i resten af Europa og USA. Ved en gennemlæsning af anmeldersektionerne i en række historievindenskabelige tidsskrifter fra Europa, Skandinavien og USA fra 1990-1998 ser man, at de historiske biografiers hovedpersoner for langt størstedelens vedkommende har været mænd fra det 20. århundrede og blandt dem allerflest politikere eller videnskabsmænd. De biograferede fra tidligere historiske epoker har, med et par dronninger og feminister som undtagelsen, der bekræfter reglen, også været mænd som religiøse ledere, pilgrimme, intellektuelle, opfindere, eventyrere, advokater, malere og komponister. De fleste er blevet beskrevet – om ikke som helte så dog i en gennemgående panegyriske tone. Mindre end 4 procent af de i fagtidsskrifterne anmeldte biografier har været biografier af kvinder og mindre end 8 procent er blevet skrevet af kvindelige biografer.²¹ Den almindeligt kendte kønsskævhed i de humanistiske videnskaber har

været og er således stærkt udtalt i den biografiske genre. Men det er en anden historie – eller er det? Gennem den seneste generation har feministisk kritik bl.a. vist, at mænds og kvinders erfaringsrum og historiske udfoldelsesmuligheder har udviklet sig forskelligt gennem tiderne. Gennem det 20. århundrede fik de fleste lande i Europa og USA som noget nyt nationalbiografiske leksika over kvinder med national eller international gennemslagskraft. For de redaktioner og skribenter, der udarbejdede disse leksika, var det en generel erfaring, at kvindebiografierne sjældent kunne skrives over den traditionelle endimensionelle skabelon med opvækst, socialt baggrundsmiljø, uddannelse, erhverv og værk. I den rækkefølge. Kvinders løbebane havde sjældent set sådan ud. Derfor kunne spørgsmål om de kønsskæve biografi-erfaringer stille radikalt nye udfordringer til de biografiske metode- og teoritraditioner og bidrage til at udfolde den i forvejen komplekse genre yderligere. Teoretisk i hvert fald.²² Men dette var spørgsmål, der ikke blev taget op af oppositionen ved Lindskov Hansens forsvar. Heller ikke dennes gentagne konstatering af, at forløbet af livet fra vugge til grav fortælleteknisk havde været en konstituerende form-faktor for biografien i de mange biografier, hun havde talt op, blev diskuteret.

Der var således ikke meget andet end kvantitativ applaus til forfatterens store arbejde, og derfor blev den biografiske genre igen henvist til noget, der ligner skammekrogen. Fastholdes den narrative historieskrivning og de biografiske fortællinger da bevidst af det officielle akademia som uvidenskabelige? Eller skyldes ikke-diskussionen, at myten om, at biografien blot er en fortælling, der starter i vuggen og slutter på kanten af graven, lever i bedste velgående? Er det sådan, at biografien fortsat konstitueres af forestillingen om en evolutionær unilinearitet, så man end ikke behøver at stille spørgsmål om substans, teoretiske anslag og historiografi inden for den biografiske genre?

Den biografiske illusion

Den skønne blanding af biografisk ubehag og tradition for akademisk uvidenhed flourer dog mest blandt folk, der aldrig selv har givet sig i lag med genren. Begrebet om biografens forløb "fra vugge til grav" skygger for udsigten, og de ser formodentlig ikke, at biografien ikke er og ikke kan være identisk med livet, selv om biografer for det meste lader deres hovedpersoner blive født og dø igen! I den biografiske historiografi har følgende sætninger af Virginia Wolf om biografens forhold til den (afdøde) biograferede været citeret et utal af gange: "How can one make a life out of six cardboard boxes full of tailors' bills, lovers' letters and old picture postcards?" og "What are you really like? Do you exist? Have I made you up?"²³ Men disse anfægtelser af, hvordan et liv skabes af en biograf kender "avancerede universitetslitterater" ikke altid til, jf. note 16.

Var det også denne ureflekterethed, der i sin tid fik Pierre Bourdieus bål under biografien til at blusse? Han tændte ild til den biografiske genre med en artikel, der nærmest har opnået klassikerstatus inden for genren, *L'illusion biographique* (1986),²⁴ ved at vise, hvordan de traditionelle udgangspræmisses for en livshistorisk kontinuitet var en konstruktion, der burde anfægtes epistemologisk; han hævdede, at konstruktionen af de biografiske enkelthistorier om heltene *i et kronologisk forløb* kan have en uafrystelig nærhed til det litterære skemas udviklingsroman. Denne konstruktion kunne nok være æstetisk bevaringsværdig, men til gengæld ikke teori- eller videnskabsværdig, argumenterede altså Bourdieu i 1988. Havde han ret? Er en biografi kun en biografi, hvis dens intention er at omfatte et livsforløb? Kan et menneskes gøren, laden, tanker og følelser rekonstrueres fra ende til anden i en biografi, begrundet i en simpel henvisning til livets start ved fødslen og slut med døden? Kan et liv rekonstrueres uden at dekonstruere forestillingen om, at dette liv har en essentielt påstået sammenhængskraft? Skaber tid i

sig selv fortælling? Bygger biografer fortællateknisk deres biografier op kronologisk – fra ende til anden? Svarene er ligeså komplekse, som det er at skabe en biografi. En biograf skal ikke have siddet længe med sit materiale, før hun eller han opdager, at idéen om at lægge det livshistoriske forløb til grund for biografens fortolkning ikke er brugbar. Deri havde Bourdieu ganske ret.

Problemet var, at han ikke begrundede sin kritik af biografien på en analyse af faktisk publicerede biografier. Han så ikke, at *det fortalte liv* adskiller sig fra *det levede liv*, for nu at sige det meget enkelt. Han begrundede således sin kritik på en ligeså falsk forudsætning som de anti-biografiske intellektuelle, der vedvarende har hævdet en modsætning mellem dokumentation og fortælling. Bourdieu henviste til det "faktum", at livet udgjorde en helhed, en sammenhængende enhed, som burde opfattes som udtryk for en hensigt: "... D'abord le fait que "la vie" constitue un tout, un ensemble cohérent et orienté, qui peut et doit être appréhendé, comme expression unitaire d'une "intention", subjective et objective, d'un projet". Han mente, at en livshistorie i selve begrebet herom måtte ses som "un chemin, que l'on fait et qui est à faire, un trajet, une course, un cursus, un passage, un voyage, un parcours orienté, un déplacement linéaire, unidirectionnel (...), comportant un commencement (...), des étapes, et une fin, au double sens, de terme et de but (...), une fin de l'histoire".²⁵ Livet måtte ses som en vej, der *skulle* tilbagelægges i en lineær bevægelse i én retning. Problemet var, at han henviste til en lineær biografisk fortælling, der kun kan give mening og logik i det enkelte subjekts fortolkning af sit eget liv bagud – om overhovedet. Derved gjorde han subjektets fortælling af den enkelte persons liv til den strukturelt determinerende. Dén position havde de fleste biografer forladt længe inden opfindelsen af "den biografiske illusion", idet de ligesom moderne romanforfattere havde set, at virkeligheden er diskontinuerlig og vanskelig at begribe. Hans artikel fik da heller

ikke andet end teoretisk betydning i ordets bogstaveligste forstand. Helt modsat hans opfattelse havde den biografiske genre nemlig på dette tidspunkt sat den historiske diskurs og mere end nogen anden gjort grundproblemet i humanvidenskaberne, "at fremstille et menneskes frie vilje i teori såvel som i praksis", nærværende i hele dets kompleksitet.²⁶ Amerikaneren Jo Burr Margadent formulerede det sådan:

"The subject of biography is no longer the coherent self but rather a self that is performed to create an impression of coherence or an individual with multiple selves whose different manifestations reflect the passage of time, the demands and options of different settings, or the varieties of ways that others seek to represent that person."²⁷

Bourdieu's præmis holdt således ikke i en nærmere analyse af det 20. og 21. århundredes biografier.

Den biografiske polyfoni

Den biografiske forestilling om et sammenhængende liv blev forladt – ja for hundrede år siden. I dag forestiller vi os, at biografien tjener andre formål end livsbeskrivelsen, idet vi kender forskel på det subjektivt levede liv og det erkendte, fortalte liv. En biografi ville aldrig kunne blive et billede af hele personens liv: Forestiller man sig, at en biografi skulle struktureres og fortælles efter den biograferedes *subjektive* tid, ville barndom, privatliv, arbejdsmæssige trivialiteter så vel som alle slags tilfældigheder, fobier og traumer gøre den uudholdelig for ikke sige umulig at skrive eller læse. Biografiens tid er den *erkendte* tid, der skabes af biografens erkendelsesinteresse. Antibiograferne har – i deres iver for at gøre op med biografien, som de ikke kunne se som andet end een sam-

menhængende konception af livet, ikke skelnet mellem subjektiv og erkendt tid: "Dermed overser de, at biografien for det moderne menneske har fået en ny og fremskudt betydning, som ikke blot er ideologisk".²⁸ Dette eksemplificeres godt af *Lacan-* og *Foucault-*biografen David Macey, der med sit begreb *compartmentalisation* har identificeret den problemstilling, at det 20. århundredes kulturelle frisættelse af det moderne menneske har skabt mange identiteter, der giver mulighed for 'omstigninger' i livsforløbet. Han viste i sin *Michel Foucault*-biografi (1993), at "Foucault lived many lives – as an academic, as a political activist, as a child, and as a lover of men". David Macey blev udfordret af "the multiplicity of Foucault's lives (because it) makes it difficult to arrive at any satisfactory periodisation of his work".²⁹ Med begrebet *compartmentalisation* reflekterede han den kendsgerning, at den moderne identitet har givet mulighed for at have een identitet på jobbet, en anden i en minoritetskultur, en sportskultur eller politisk kultur osv. med hver sin gestik og påklædning, hvor den enkelte kultur ikke er overgribende for hele den subjektive identitet. Følgelig kan en biografi ikke forstås i een sammenhængende konception af et kronologisk livsforløb. Hvordan skulle biografens erkendte tid hænge sammen, når ikke engang den subjektive tid gør det? Hvorfor skulle biografen være i stand til at spore den biograferedes identitet, når han eller hun ikke engang selv er det? Det mere de f.eks. Foucault at give følgende svar på beskyldninger for, at han var inkonsistent:

"I think I have in fact been situated in most of the squares on the political checkerboard, one after another and sometimes simultaneously: as anarchist, leftist, ostentatious or disguised Marxist, explicit or secret anti-Marxist, technocrat in the service of Gaullism, new liberal etc. ... It's true that I prefer not to identify myself and that I'm amused by the diversity of the ways I've been judged and classified."³⁰

Med det 20. århundredes individualiseringsgennembrud "har biografien som genre fået et nyt produktivt lag i sin store betydnings-sky. Men derved er dens mulighed som prisme for et mangefold af erkendelsesinteresser også blevet moderniseret og aktualiseret. Måske er det dette forhold, der gør de positivistiske og traditionelle historikere så afvisende over for den", skrev Morten Thing, lige inden han selv for alvor kastede sig ud i genren med sin *Hans Kirk*-biografi.³¹ Det har i hvert fald været biografens mange erkendelsesinteresser, der har gjort den biografiske genre så vanskelig at (be)gribe, selv om den netop derved ikke adskiller sig fra andre historiske eller kulturhistoriske genrer. Som litteraten Anne Birgitte Richard har formuleret det, er genren ikke fasttømret, men kan indeholde elementer af historieskrivning, sociologi, psykologi, tekstanalyse og idéhistorie. Biografien har ingen bestemt metode, men arbejder basalt med mindst tre brikker; et menneske, dets (livs)værk og dets tid med store variationer mellem disse variable. Hertil ville jeg tilføje: *et menneskes mange liv*. Det, der gør biografien stadigt vanskeligere som akademisk genre er, at den historiske og systematiske biografiforskning selv går i mange retninger.³² Men det fælles er, at biografien altid er og vil blive skrevet i *biografens* erkendte tid. Det er dette erkendelsestema, der er genrens konstituerende faktor, hvis man absolut skal tale om en sådan. Når det kommer til stykket, så er biografien som genre *hverken* psykologisk bestemt eller skåret over den samme læst som det 19. århundredes dannelsesroman. Som kendte danske eksempler har Morten Thing nævnt Ole Langes *Tietgen*-biografi, der skriver økonomisk historie og forretningshistorie, men som også baner vejen for kapitalhistorie,³³ Niels Finn Christiansens *Hartvig Frisch*-biografi, der både er politisk historie og arbejderhistorie, men som ved selve sin erkendelsehistorie er en "øjenåbnende intellektuelhistorie" og undertegnede *Zable*-biografi, der er dannelseshistorie og kønshistorie, men som åbner for karakterhistorie.³⁴ Thing har selv udgivet *Hans Kirk*-bio-

grafien, der er et forfatterskabs historie, som åbner for en venstrefløjens intellektuelhistorie. Her kan yderligere nævnes sygeplejersken og historikeren Susanne Malchus *Søster Benedicte*-biografi, der er et stykke sygepleje- og sundhedshistorie, der åbner for religionshistorie,³⁵ diplomaten og historikeren Bo Lidegaards *Kauffmann*-biografi, der skriver diplomatisk historie, som baner vejen for et stykke dansk udenrigspolitisk historie og samme forfatters *Krag*-biografi, der skriver velfærdsstats-, forsvars- og udenrigspolitisk historie, der åbner for partihistorie. Sådan kunne man blive ved.

Pointen er, at biografien *ikke* konstitueres ved forløbet fra vugge til grav, men af biografens erkendelsesprisme. Som en ironisk pointe kan jeg ikke lade være at nævne, at mange biografier i øvrigt ville falde uden for deres egen genre, hvis man tog vugge-til-gravperspektivet bogstaveligt. I så tilfælde ville teologen og musikken-deren Jørgen I. Jensens *Carl Nielsen*-biografi (1991) være overstået på de to første linier på side 1, hvor Carl Nielsen bliver født 9. juni 1865 og dør 3. oktober 1931. Alligevel er det en – lærd – biografi på mere end femhundrede sider om religiøse længsler, publikums stemninger, kriser og konflikter, private og verdenshistoriske i den samfundsverden, han var en del af. Det undersøges, hvordan han, "hvis musik på afsides steder – fjernt fra medier og virak – kan give mennesker en afklaret følelse af at høre til i et land, og samtidig i den internationale koncertkultur kan fremstå som *the conqueror*, vikingen, Vilhelm eller Pelle – Erobreren?"³⁶ Andre biografier starter et andet sted end ved livets begyndelse – måske flere slægtled inden – og lægger en fortolkende ledetråd i det fortalte liv. F.eks. begynder Morten Things *Hans Kirk*-biografi flere århundreder og generationer, før nogen overhovedet havde tænkt på den biograferede, nemlig tilbage i 1086, hvor Kong Knud, forfulgt af bondehæren til sidst blev slået ihjel i Albani Kirke i Odense. Den historie bliver vigtig for at forstå ét af de mange ansigter, Kirk biografes gennem. Thing spænder denne biografis kronologiske buc

langt ud over vugge-til-grav perspektivet. Så betyder det mindre, at Kirk selv levede fra 1898 til 1962, selv om det også er en del af historien. Når biografien gribes an på denne måde, bliver den en polyfon genre med uanede muligheder for at forstå liv, værk og tid. En genre, der ofte overskrider traditionelle fagdiscipliner. En genre, der både er tematisk, analytisk og fortællende. Og en genre, hvori hver enkelt biograf kan fortælle om og fortolke mange liv hos sin hovedperson. Udfordringen for biografen er at se dem og bestemme sig til, hvilke der skal fortælles i biografien.

1 Chateaubriand (1768-1848) var eksponenten par excellence for jeg-bevidstheden i fransk romantik. Citatet er hentet fra Paul Auster *The Book of Illusions*, New York, London 2002 og forgæves søgt identificeret i Chateaubriands berømte værk: *Memoirs d'outre tombe*, 1841, både i originaludgaven og i den danske oversættelse: *Erindringer hinsides graven* (overs. af Jacques Berg, 1990). I dansk oversættelse lyder det: "Mennesket har ikke kun ét og det samme liv. Det har mange liv, i forlængelse af hinanden, og det er grunden til dets ulykke".

2 ODS, København 1918-1954: Biografi "en fremstilling af en persons liv og virksomhed; levnedsskildring", Johnny Kondrup: "Biografi, en persons livshistorie, skrevet af en anden, til forskel fra selvbiografi og memoirer, der er skrevet af personen selv", i *Den store danske Encykl.*, Kbh. 1994-2002.

3 Birgitte Possing: "The Historical Biography", i *Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*, vol. 2, p. 1213-1217, Elsevier 2001.

4 Morten Thing: "En tur med biografen", i *Portrætter af ti kommunister*, Tiderne Skifter, København 1996, s. 271 ff.

5 Giovanni Levi: "Les usages de la biographie", *Annales. Economies. Sociétés. Civilisations*. 44 année no. 6, nov/dec 1989, p. 1325-1336. På dansk: "Vi befinder os i dag i en overgangsfase: Mere end nogensinde er biografien i centrum for (hjetret af) historikers beskæftigelse, men den rejser klart en række flertydigheder" (egen overs.).

6 Jaques le Goff: "Comment écrire une biographie historique aujourd'hui?", i *Le Débat* no. 54, 1989, s. 48; på dansk: "at kaste et blik på den overvældende kompleksitet af (historiske) valg" (egen overs.).

7 Göran B. Nilsson: Biografi som spjutspetsforskning, i Ambjörnsson m.fl. *Att skriva människan. Essäer om biografin som livshistoria och vetenskaplig genre*, 1997, s. 19-29. For biografidebatten i DK over et årti, jf. bl.a. *Noter om historie og undervisning*, 1988; *Historisk Tidsskrift* 1991, 1992, 1994, 1996, 1997; *Fortid & Nutid*, 1993, *Den jyske Historiker*, nr. 7/76, 1997;

Personalhistorisk Tidsskrift 1998 med kortere og længere bidrag af Sidsel Eriksen, Inga Floto, Grethe Jensen, Søren Kjørup, Carl Henrik Koch, Johnny Kondrup, Birgitte Possing, Thomas Søderkvist, Niels Thomsen samt Bernard Eric Jensen & Anne Birgitte Richard: *Livet Fortalt*, Roskilde Universitetsforlag 1999.

8 Samuel Johnson i *The Rambler no. 60*, 1750, cit. i Peter France & William St Clair (ed.): *Mapping Lives*, Oxford University Press, New York 2002, p. 3; James Boswell skrev: *Life of Samuel Johnson*, 1791; på dansk i 1942: *Dr. Johnson*; denne biografi betragtes stadig som pionérbiografien i studiet af dannelses- og udviklingstanken og i blodlæggelsen af trådene mellem et offentligt kendt livsværk og dettes forankring i et personligt liv, baseret som den var på et overvældende empirisk materiale af breve, interviews, litterære og personlige dokumenter.

9 Lisbeth Larsson: *Sanning och Konsekvens. Marika Stiernstedt, Ludvig Nordström och de biografiska berättelserna*, Norstedts förlag, Stockholm 2001.

10 *ibid.*, s. 13-14.

11 Morten Thing, op.cit. 1996, s. 272.

12 Jo Burr Margadent: *The New Biography*, Berkeley 2000, s. 9.

13 Hans Kirchhoff i anmeldelse af V. Sjøquists biografi af Erik Scavenius (1973), i *Historisk Tidsskrift*, bd. 78, s. 323-34, 1978.

14 Om denne problemstilling jf. Possing, op.cit., 2001. Et eksplicit svensk eksempel på dette er Jan Olof Nilsson: *Alva Myrdal – en virvel i den moderna strömmen*, Stockholm 1994.

15 Joakim Garff: *SAK*, Gyldendal 2002 samt efterfølgende debat, rejst af Kierkegaardsforskeren Peter Tudvad efter udgivelsen af hans egen bog *Kierkegaards København*, 2004; debatten gennemgås af Christina Carlsson Wetterberg: "Den biografiska berättelsen och sanningsanspråken", i Åsa Lundqvist Karen Davies Diana Mulinari (red.): *Att Utmana Vetandets Gränser*, Liber 2004.

16 John Chr. Jørgensen: "Teksten i livet – livet i teksten. Om biografi, monografi og litteratur i: Thomas Bredsdorff m.fl. (red.): *Litteraturteori i praksis*. Hindsgavl Rapport, Odense Universitetsforlag, 1995, s. 139-140.

17 Birgitte Possing: "Forskerforvirring om biografi", *Information* 21. 09.

2004; Morten Thing: "... Og det sagde SAK", *Information* 28.8.2004.

18 Leon Edel: *Biography and the Science of Man*, i A.M. Friedman: *New Directions in Biography*, Honolulu 1981; *Literary Biography* (1957); *Writing Lives 1984*, hvor han forsøgte at samle biografiens metodiske tråde.

19 Jo Burr Margadent (ed.): *The New Biography. Performing Femininity in Nineteenth Century France*, Berkeley 2000; Lisbeth Larsson, op.cit. 2001; Hans Erich Bödecker (red.): *Biographie schreiben*, Wallstein Verlag, Max-Planck-Institut für Geschichte, Göttinger Gespräche zur Geschichtswissenschaft, bd. 18, 2003.

20 Allerede E.M. Ottingers biografiske bibliografi: *Bibliographie biographique*, 1-2, Bryssel 1854 var rudimentær, for en overvældende mængde biografier blev udgivet på verdensplan i løbet af det 19. århundrede.

21 Possing, op.cit. 2001 samt samme "Den biografiske udfordring: Mytolo-

gisering eller humanisering?”, i Kirsten Hastrup (red.) *Videnskab & Værdier*, Videnskabernes Selskab, København 2002.

22 Undertegnede var forfatter til en serie biografier i og deltog i komiteén bag *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*. Erfaringerne fra redaktionen bag dette og lignende leksika fra andre lande er bl.a. nedskrevet i en række artikler: Jytte Larsen: “De første. På jagt efter pionererne”, “Athalia Anger – en biografi, der ikke kunne skrives”, “Baglandskvinder og højskolemødre”, Minna Kragelund: “I lyst og nød – kvaler ved at være andengangsbiograf”, Birgitte Possing: Den historiske biografi, alle i *Alle Tiders Danske Kvinder*, bd. 4 i Dansk Kvindebiografisk Leksikon, Jf. desuden Jo Burr Margadent, op.cit. 2000.

23 Både biografens nestor Leon Edel fremhævede i sin bog *Writing Lives* (1984) disse citater, og Hans Erich Bödeckers *Biographie schreiben*, op.cit., 2003 indleder hele sin antologi med dem; utallige biografer verden over har citeret disse sætninger og kender dem i søvne.

24 Pierre Bourdieu: “L’illusion biografique”, i *Actes de la recherche en sciences sociales*, no. 62/63, juin 1986. Editions de Minuit, Paris.

25 På dansk lyder første citat: “det faktum, at “livet” udgør en helhed, en sammenhængende enhed, der bevæger sig i en bestemt retning, og at denne helhed både kan og bør opfattes som udtryk for en både subjektiv og objektiv “hensigt”, et “projekt”. Det andet citat lyder på dansk: “et forløb, dvs. en vej, der skal tilbagelægges og som man derfor tilbagelægger, en rejse, en strækning, kort sagt en lineær bevægelse i én bestemt retning (...), der har en begyndelse (...), forskellige etaper og en ende, der både er en afslutning og et mål, et punktum på historien”, Eva Bertram i *Kontext 2*, s. 39, politisk revy, København 1988.

26 Bernard Eric Jensen, *Den faghistoriske biografi – som eksperimentarium betragtet*, s. 113ff, i samme & Anne Birgitte Richard: *Livet fortalt*, Roskilde 1999. Se desuden Göran B. Nilsson, i Ambjörnsson m.fl.: *Att Skriva Människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre*, Umeå 1997.

27 Jo Burr Margadent, op.cit. 2000, s. 7.

28 Morten Thing, op.cit., 1996, s. 271-272.

29 David Macey *The Lives of Michel Foucault*, Vintage, London 1993, xi-xii.

30 citeret af David Macey, 1993, xix fra “Polemics, politics and problematizations: an interview” i Paul Rabinow *The Foucault Reader*, Harmondsworth: Penguin 1986, pp. 383-384.

31 Morten Thing, op.cit. 1996, s. 276. Året efter udgav han selv *Hans Kirks mange ansigter*, København 1997.

32 Anne Birgitte Richard i Liv og Værk, i *Livet Fortalt*, op.cit., 1999, s. 16-18.

33 Ole Lange: *Finansmand, Stråmand og mandariner. C.F. Tietgen, Privatbanken og Store Nordiske. Etablering 1868-76*, Kbh. 1976; samme: *Partnere og Rivaler. C.F. Tietgen, Eastern Extension og Store Nordiske. Ekspansion i Kina 1880-86*, Kbh. 1980.

34 Thing, op.cit., 1996, s. 273.

35 Susanne Maichau: *Karlighed er 1.jeneste. Søster Benedicte Kamsing. En Biografi*, København 1998.

36 Jørgen I. Jensen: *Carl Nielsen. Danskeren. En musikbiografi*.

Fremmedsprogede referencer til biografens historiografi

(Ref. til omtalte biografier/værker, se noter)

· Ambjörnsson m.fl. *Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre*, Umeå 1997

· Bödecker, Hans Erich (red.): *Biographie schreiben*, Wallstein Verlag, Max-Planck-Institut für Geschichte, Göttinger Gespräche zur Geschichtswissenschaft, bd. 18, 2003

· Bourdieu, Pierre: “L’illusion biografique”, i *Actes de la recherche en sciences sociales*, no. 62/63, juin 1986. Editions de Minuit, Paris. Oversat til dansk af Eva Bertram i *Kontext 2*, s. 39-45, 1988, politisk revy, København

· Edel, Leon: *Literary Biography*, London 1957; *Biography and the Science of Man*, i A.M. Friedman: *New Directions in Biography*, Honolulu 1981; *Writing Lives. Principia Biographia*, New York 1984

· Friedson, A.M. (ed.): *New Directions in Biography*, Honolulu 1981

· France, Peter & St Clair, William (ed.): *Mapping Lives. The Uses of Biography*, Oxford University Press 2002

· Goff, Jacques le: “Comment écrire une biographie historique aujourd’hui?”, i *Le Débat* no. 54, 1989

· Larsson, Lisbeth: *Sanning och Konsekvens*, Norstedt Förlag, Stockholm 2001

· Levi, Giovanni: “Les usages de la biographie”, *Annales Economies. Sociétés. Civilisations*, 44 année, 6: 1325-36

· Margadent, Jo Burr (ed.): *The New Biography. Performing Femininity in 19th Century France*, Berkeley 2000

· Possing, Birgitte: *The Historical Biography*, i *Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*, vol 2, Elsevier 2001